

ALMANTAS SAMALAVIČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

MIESTO KULTŪROS ŽYMĖJIMAS IR JANE JACOBS

Remapping City Culture and Jane Jacobs

SUMMARY

The processes of urban growth became the alfa and omega of large cities in post-communist Lithuania. However a discourse critically interpreting and analyzing these complex processes is still in the making. This article is an attempt to reconsider and discuss in a new context the criticism and ideas of Jane Jacobs – one of the truly leading and most important architectural and urban critics of the last century. The aim of the article is to discuss the attitude of Jane Jacobs to city culture and the role of architecture and urban planning in reshaping the contemporary city in order to make it more livable and enjoyable for city dwellers. The author of the article insists that one of the problems associated with urban planning and urban growth in this country is the fact that our urban discourses chronically lacked and still lack critical revisions of the most interesting and inspiring urban thinkers. There is no doubt that Jane Jacobs' urban criticism contains a lot of potential for revitalizing urban discourses in present-day Lithuania and provides a certain framework for critical thinking about city culture.

SANTRAUKA

Urbanistinės plėtros procesai tapo pokomunistinės Lietuvos didžiųjų miestų alfa ir omega, tačiau diskursas, kritiškai interpretuojantis ir analizuojantis šiuos sudėtingus procesus, dar tik mezgasi. Šis straipsnis skirtas Jane Jacobs kritikos principų ir idėjų aptarimui naujame kontekste, juoba, kad ji yra viena reikšmingiausių praėjusio amžiaus architektūros ir urbanistikos kritikių. Straipsnyje aptariamas Jane Jacobs požiūris į miesto kultūrą, architektūros ir urbanistinio planavimo vaidmenį pertvarkant šiuolaikinį miestą tam, kad jis taptų labiau gyvenimui tinkančia vieta. Straipsnio autorius teigia, kad problemos, susijusios su mūsų šalies miestų planavimu ir urbanistine plėtra, iki šiol yra iš dalies nulemtos to, kad stokojame įdomiausių urbanistinių mąstytojų pažiūrų kritiško aptarimo. Neabejojama, kad Jane Jacobs skelbta urbanistinė kritika pasižymi dideliu potencialu, kurį galima panaudoti šiandieninės Lietuvos urbanistinių diskursų atgaivinimui ir plėtrai, o taip pat jis naudingas kuriant tam tikrus metmenis kritiškam galvojimui apie miesto kultūrą.

RAKTAŽODŽIAI: miesto kultūra, urbanistika, architektūros kritika, viešosios erdvės, Jane Jacobs.

KEY WORDS: city culture, urbanism, architectural criticism, public spaces, Jane Jacobs.

IVADAS

Jokia paslaptis, kad šiandieną Lietuvoje patiriama tam tikra kultūros diskursų krizė: tie, kurie funkcionavo akademinėje ir intelektualinėje kultūroje priklausomybės laikotarpiu atgyveno ir/ arba susikompromitavo, o nauji mezgasi nevienodu greičiu, todėl kai kuriose akademinėse disciplinose ir netgi viešojoje kritikoje pastebimas susikalbėjimui ir nuomonių apykaitai būtinos bendros erdvės stygius. Kai kurios sąvokos mūsų akademiniam kontekste jau spėjo įsitvirtinti, tačiau dažnai jų prasmė suvokiama pernelyg siaurai: štai pastaruosiu metu labai dažnai svarstoma apie urbanistiką, tačiau šia kategorija nusakoma dažniausiai tik miestų planavimo ar jų projektavimo sritis. Vakaruose urbanistika seniausiai reiškia ne vien planavimą (kuris yra sudėtinė urbanistikos dalis), bet miestų tyrimą pačiais įvairiausiais aspektais (geografiniu, istoriniu, ekonominiu, socialinės ir kultūrinės aplinkos), tad čia persipina daugelio humanitarinių, socialinių ir technologinių disciplinų interesai. Mūsiškiame kontekste kol kas nėra prigijusi ir *urbanistikos* (arba urbanizacijos procesų) *kritikos* sąvoka, nors būtent tokią veiklą vykdo daugelis tų tyrinėtojų, kurie šiandien vadinami urbanistais. Šioje srityje pastebimai atsilieka nuo kitų kraštų urbanistinės kultūros, kurioje kritika tapo natūralia miesto raidos procesų dalimi. Tad šiuo straipsniu (o taip pat ir

ankstesnėmis Lewiso Mumfordo ir kt. autorių pažiūrų aptarimui skirtomis publikacijomis) siekiama kelių tikslų: sukurti tam tikrą pagrindą platesniam urbanistikos kritikos suvokimui ir šio pobūdžio diskursų plėtotei; aptarti Jane Jacobs – vienos iškiliausių XX a. Vakarų pasaulio urbanisčių – kritikos ypatumus bei jų reikšmę ir naudą siekiant plėtoti urbanistinius diskursus Lietuvoje. Neturėdami išsamesnio supratimo apie idėjas ir koncepcijas, kurios padarė nemenką įtaką kelių dešimčių metų urbanistinės sąvokos (o taip pat ir miestų kultūros raidos) procesams pasaulyje, būsime priversti tenkintis ne itin vaisingomis suaugusių *specialistų* diskusijomis, kurios skiriamos tik labai monolitiškai referentinei grupei ir kur vartojamas tariamus „pašalaičius“ atbaidantis ezoterinio pobūdžio profesinis žodynas ir kur nedrįstama arba tiesiog iš inercijos neskatinama peržengti siauros miestų planuotojams, architektams ar transportininkams priklausančios kompetencijos ribas, nors akivaizdu, kad miestų raidos kompleksinės problemos reikalauja ne tik nuolatinio daugelio su miestų tyrimais susijusių disciplinų polilogo, bet ir bendros diskursyvinės erdvės. Jei tokios erdvės nekursime ir neplėtosime – būsime pasmerkti nuolatos kartoti tas pačias klaidas, kurias jau ne kartą darė labiau urbanizuotos visuomenės.

TRADICINIO MIESTŲ PLANAVIMO KRITIKA

Jungtinėse Valstijose užaugusi ir ten savo pirmuoju veikalu *Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas* išgarsėjusi ur-

banistė Jane Jacobs (1916–2006), protestuodama prieš JAV dalyvavimą Vietnamo kare persikėlusi gyventi į Kanadą,

reiškėsi kaip šios šalies autorė ir visuomenininkė, ne tik teoriniais veikalais, bet ir praktine veikla, ji prisidėjo prie didmiesčių ekologinės būklės pertvarkymo. Jacobs daug dėmesio skyrė novatoriškai miestų ekonomikos analizei ir pilietinėms protesto akcijoms: septinto dešimtmečio pradžioje vadovavo komitetui, paskelbusiam protestą prieš Niujorko Manheteno autostrados projektą, kurį, šių sutelktų visuomenės pastangų dėka, miesto administracija 1964 m. atmetė; to paties dešimtmečio pabaigoje ji vėl metė iššūkį Niujorko urbanistinės plėtros ideologui Robertui Mosesui², o vėliau, persikėlusį į Kanadą ir įsikūrusį Toronte, ne tik rašė knygas, bet ir dalyvavo viešose akcijose prieš destruktivius miesto raidos projektus ir rėmė tas socialines jėgas, kurios skatino darnios plėtros idėjų sklaidą. Nenuostabu, kad jos gyvenimo pasiekimus įvertino ne tik gausus skaitytojų ratas, bet ir Kanados vyriausybė, 1996 m. skyrusi jai aukščiausią šios šalies apdovanojimą – Kanados ordiną, o Toronto miestas 1997 m. surengė jai skirtą konferenciją ir įsteigė jos vardo premiją. Neatsiliko ir solidžios Jungtinių Valstijų mokslo institucijos – nacionalinė Amerikos sociologų asociacija 2002 m. suteikė jai aukščiausią šios organizacijos apdovanojimą „už viso gyvenimo nuopelnus“.

Suprantama, jokie, net ir patys reikšmingiausi, apdovanojimai negali nulemti asmenybės veiklos absoliučios vertės, juoba, kad ji jokiais formaliais kriterijais neišmatuojama. Šiuos faktus primenu tenorėdamas pabrėžti, kad skirtingai nei manoma keistokame ir prieštaringame Lietuvoje susiklosčiusio „brandaus postkomunizmo“³ sociopolitiniame kon-

tekste – demokratiškose visuomenėse protestas nelaikomas destruktiviu veikla, ypač jei padeda išvengti tokių urbanistinės plėtros rezultatų, kurie tampa išties kartų galvos skausmu. Verta pridurti ir tai, kad Jacobs kaip kritiškai mąstančios rašytojos ir pilietinės aktyvistės veikla išreiškia minties ir veiksmo darną, kuria dažnai nepasižymi knygų autoriai, iš teorinių dramblio kaulo bokštų įtariai žvelgiantys į bet kokią *vita activa* – veiksmu paženklinatą gyvenimą. Jacobs visą gyvenimą nevengė veiksmo ir sąmoningai siekė apjungti savo knygoje dėstomas idėjas su kryptingu pilietiniu aktyvumu.

Nors ji pati svarbiausiu savo pasiekimu laikė indėlį į ekonominės miestų plėtros analizę⁴, didžiausią įtaką XX a. urbanistikai padarė jos novatoriškas veikalas *Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas* (1961), pateikęs anuomet neįprastą ir labai netikėtą požiūrį į urbanistinės analizės principus ir aukštyn kojom apvertęs plačiai išsisknijusį profesionalų supratimą apie miesto tyrinėjimus. Skirtingai nei architektai ir miestų planuotojai (ir, beje, neturėdama jokio specialaus išsilavinimo architektūros srityje), Jacobs pagrindė visiškai naują miesto analizės bei interpretavimo metodiką – jo struktūros, erdvių, atskirų dalių empirinį stebėjimą ir intuicija paremtą asmenišką miesto patyrimą žvelgiant į jį jo gyvenimo dalyvio, o ne kažkokio įsivaizduojamo „objektyvaus“ stebėtojo, akimis⁵. Urbanistikos profesionalų atžvilgiu jos laikysena buvo kritiška. Daugelio praėjusiam amžiuje paplitusių urbanistinių teorijų ji nelaikė jokia didmiesčių plėtros panacėja. Vaikiau atvirksčiai – jos požiūris į sausą, abstrakčią teoriją, ati-

trūkusių nuo gyvenimo realybės, buvo ne tik skeptiškas, bet ir kategoriškas. Požiūrį į praėjusio amžiaus planavimo teorijos galimybių ribotumą ji aiškiai ir nedviprasmiškai išdėstė savo garsiojo veikalo įvade, atsisakydama pripažinti jį mokslu: „Kaip ir kraujo nuleidimo pseudomoksle, taip ir miesto perstatyme ir planavime, mokymuisi skirti metai ir subtilios bei komplikotos dogmos perteklius atsirado iš nesąmonės. Technikos įnagiai buvo nuolatos tobulinami <...> Miestų planavimo pseudomokslas ir jo bendrakeleivis miesto projektavimo menas dar neatsikratė nei apgaulingos norų paguodos, nei gerai žinomų prietarų, nei supaprastinimo ir simbolių, neįgavo jis ir drąsos tyrinėti realų pasaulį“⁶. Tad, pasak jos, nederėtų stebėtis, kad automobilių poreikius modernių laikų urbanistams sekasi perprasti geriau nei sudėtingas paties miesto realijas ir iš jų kylančius reikalavimus urbanistinės struktūros kūrimui.

Novatoriškas, asmenine patirtimi, plačiu apsiskaitymu ir drąsiomis įžvalgomis pagrįstas požiūris į miesto planavimą, atsisakymas nagrinėti urbanistinius procesus, remiantis miesto teorijomis, profesionalių planuotojų ir projektuotojų sukurtomis interpretacinėmis schemomis, bet dėmesio sutelkimas į vizualinę ir labai asmenišką patirtį, pasiklojimas individualiu estetiniu jausmu ir miesto socialinės kokybės supratimu, gyva intucija, nesuvaržyta dogmatiško sekimo jokiais autoritetais, neišvengiamai baigėsi konfliktu su tais urbanistinės istorijos ir moderniojo miesto raidos procesų tyrinėtojais, kurie būtų galėję tapti (ir jau buvo tapę) jos šalininkais. Besąlygiškas pasitikėjimas asmenine pa-

tirtimi ir intucija išskyrė ją su šių kritikai būtinų savybių niekadose neneigusiu, tačiau teorijų galiomis labiau pasiklojusiu Lewisu Mumfordu – vienu iškiliausių praėjusio amžiaus urbanistinių mąstytojų, beje, nuoširdžiai rėmusiu Jacobs jos veiklos pradžioje. Esminio juodviejų nesutarimo priežastimi tapo Jacobs atvirai skeptiškas požiūris į brito Ebenezerio Howardo 1898 m. išleistoje knygoje išdėstyta miesto-sodo koncepciją, kuria nuoširdžiai žavėjosi Mumfordas, ir vieša Jungtinėse Valstijose ją rėmusių ir propagavusių architektų ir rašytojų, susibūrusių į gana įtakingą Regioninio planavimo asociaciją, pažiūrų kritika. Pridurkime, pastarasis buvo vienas šios asociacijos aktyviausių šalininkų ir didžiausių ideologų. Tačiau, pasak Jacobs, miesto-sodo koncepcija išgarsėjęs Howardas, beje, taip pat kaip ir ji neturėjęs nei architektūrinio, nei urbanistinio išsilavinimo, paskleidė „galingas ir miestą naikinančias idėjas“, be to, ji tvirtino, kad jo „planavimo samprata buvo iš esmės paternalistinė, jei ne autoritariška“⁷. Šį faktą, jos nuomone, patvirtina tai, kad ne tik Howardas, bet ir kiti modernių miestų planų autoriai (o daugelis jų, suprantama, anuomet buvo vyrai), akcentuodami būtinybę darbo ir komercijos segmentus talpinti netoli gyvenamųjų kvartalų, buvo linę atskirti šias zonas tam tikru „buferių“, pvz., žaliuoju diržu kaip miesto-sodo diagramoje⁸. Vienu nuosekliausių Howardo sekėjų ji laikė šveicarų kilmės prancūzų architektą Le Corbusier, kurio megalomaniakiškomis urbanistinėmis idėjomis atvirai dygėjosi tiek Lewis Mumfordas, tiek jo bendraminčiai iš Regioninio planavimo asociacijos. Jacobs nuomone, Le Corbusier ir

buvo grynas *antimiesto* (kurio tragišką iškilimą modernybės epochoje kritiškai aprašė Mumfordas) kūrėjas, dogmatiškai nuosekliai sekęs miesto-sodo koncepcijos autoriaus nurodyta kryptimi ir reduka- vęs jo modelį *ad absurdum*.

Jungtinių Valstijų Regioninio planavi- mo asociacijos *spiritus movens* – architek- tus Clarence'ą Steina, Henry Wrightą, urbanistikos filosofą, kritiką ir rašytoją Lewisą Mumfordą bei kitus jos lyderius ji vadino „decentristais“, o šie, pasak jos, nors ir baisėjosi Le Corbusier „spinduli- nio miesto“ vizijomis, tačiau netiesiogiai prisidėjo prie jų įgyvendinimo kitais pa- vidalais. Šį paradoksą Jacobs apibūdino taip: „Nors decentristai su savo pasišven- timu jaukaus miestelio gyvenimo idealui niekada nesusitaikė su Le Corbusier vi- zija, tai atliko dauguma jų mokinių. Iš esmės visi rafinuoti miestų planuotojai šiandien apjungia abi koncepcijas įvairio- mis proporcijomis“⁹. Howardo pateiktas miesto-sodo modelis, jos įsitikinimu, bu- vo susijęs su keliais išankstiniais prieta- rais: pirmiausia, kad šiuolaikiniame ur-

banizuotame pasaulyje įmanoma sukurti kaimo aplinkos idilę ir kad miesto plėtros problemas galima spręsti pasitelkus ko- kius nors kamerinius modelius, skirtus sutalpinti 32 000 gyventojų, tuo metu kai didžioji dauguma pasaulio gyventojų jau gyvena didmiesčiuose ir šie yra tapę jų gyvenimo dalimi. Kita vertus, ji kiek nu- vertino estetinį matmenį, istoriniuose miestuose dažniausiai išreikštą įvairiomis miesto erdvių geometrinėmis kombinaci- jomis, kuris rūpėjo miesto planuotojams nuo pat antikos laikų. Nedomino jos ir jokios „tobulos“ ar „harmoningos“ erdvi- nės proporcijos, kurioms tiek daug dėme- sio skyrė „idealiųjų miestų“ planuotojai ir kuriomis buvo ypač susižavėta Rene- sanso ir baroko laikotarpiu. Jos urbanis- tikos samprata rėmėsi visai kitomis kate- gorijomis. Jacobs miestą pirmiausia suvo- kė kaip gyvą, dinamišką, besikeičiantį, jokiems standartams ir idealiems matams nepaklūstantį ir planuotojų absoliučiai kontrolei nepasiduodantį organizmą, ku- rio neįmanoma įsprausti į profesionalaus architekto braižybos lentą.

URBANISTIKA, GATVĖS IR VIEŠOSIOS ERDVĖS

Jacobs supratimu, gatvė šiuolaikinia- me didmiestyje yra ta vieta, kurioje tel- kiasi visas svarbiausias viešasis miestie- čių gyvenimas. Ji, o taip pat ir šaligatvis, miesto kultūroje atlieka pačias įvairia- sias funkcijas. Tad ir pėsčiųjų judėjimas nėra nei vienintelė, nei pagrindinė šali- gatvio paskirtis. Suprantama, intensyvus transporto priemonių ir pėsčiųjų judėji- mas yra gatvės gyvenimo dalis, juo la- biau, kad „šaligatviai, jų panaudojimas atsiribojimui ir jų vartotojai yra aktyvūs

dramos civilizacija versus barbarizmas dalyviai“¹⁰. Štai šiose pėstiesiems skirto- se erdvėse, o ne parkuose ar aikštėse, ir telkiasi viešasis miesto gyvenimas su visa savo įvairove, o tos vietovės, kurios tokio gyvenimo stokoja – tampa izoliuo- tomis nuo kitų, be to: „Kai teritorijai mieste pritrūksta šaligatvių gyvenimo, joje gyvenantieji turi praplėsti savo pri- vačius gyvenimus tam, kad gebėtų turė- ti bent ką nors tolygaus kontaktuose su savo kaimynais“¹¹. Jacobs atrodė visai

natūralu, kad šaligatviai šalia kitų funkcijų taptų ir vaikų žaidimų vieta ir ji sakėsi nesuvokianti priežasčių, kodėl juos iš ten turėtų išstumti planuotojams griežtai zonuojant erdves. Jai buvo itin svarbu, kad viešasis gyvenimas gatvėje nebūtų vienpusiškas, o kad taip neatsitiktų, šie „gyvybingiausi miesto organai“ turėjo sutelkti pačią įvairiausią veiklą, be to, tik toks įvairiapusiškumas ir gali užtikrinti nesaugaus didmiesčio gyventojų saugumą. Pasak kritikės, saugi gatvė privalo tenkinti kelias sąlygas: viešoji erdvėje aiškiai atskirta nuo privačios, be to, ji turi būti nuolatos stebima, o tokia neformali priežiūra galima tik ten, kur yra pakankamas aplink gatvę besidriekiančių, tirštai žmonėmis apgyvendintų statinių skaičius. Kita vertus, gatvės išilgynėje ir ties sankryžomis įsikūrusios parduotuvėlės, barai ir restoranai – jei jų gatvėse yra pakankamai daug – įvairiais būdais didina konkrečios vietovės saugumą, kadangi dažniausiai jų savininkai ir nuolatiniai klientai pažįsta vieni kitus, stebi ir prižiūri vienas kito prekes, akimirksniu reaguoja į kaimynystėje vykstantį šurmulį, kuris gali reikšti netoliese vykdomą nusikaltimą. Šios paprastos, sveika nuovoka pagrįstos rekomendacijos iš tiesų buvo Jacobs naudotų, anuomet netradicinių, amžininkus apstulbinusių urbanistinių „lauko tyrimų“ metodologijos rezultatas – rašydama *Didžiųjų Amerikos miestų gyvenimą ir mirtį* ji keletą metų praleido vaikščiodama po Niujorko gatves su rašikliu ir bloknutu rankoje, skvarbia akimi stebėdama ir fiksuodama jose vykstantį gyvenimą.

Priešingai nei Lewis Mumfordas, kuris viešojo miesto gyvenimo funkcijas

siejo su parkais, aikštiniais ir skverais, ji tvirtino, kad tinkamiausiai šias funkcijas atlieka gatvė, kadangi pats parkų egzistavimas kurioje nors miesto vietovėje anaipol neužtikrina jos patrauklumo, todėl parkai nesivaržo ir negali varžytis su kitomis viešosiomis erdvėmis dėl savo statuso ar vaidmens miesto gyvenime. O ir parkų įvairovė didmiestyje aiškiai pastebima: jų amplitudė nuo mėgiamų ir gausiai lankomų iki vengiamų ir netgi iš tolo apeinamų. Parkai, pasak jos, nėra nei „nekilnojamojo turto stabilizatoriai, nei bendruomenės inkarai“, o kiek jie yra priklauso nuo ištisos įvairių aplinkybių sumos, tuo tarpu „nelankomi parkai kelia pavojų ne tik dėl vėjais paleistų ar neišnaudotų galimybių, bet ir dėl savo dažnai negatyvaus poveikio aplinkai. Jie turi tas pačias problemas kaip ir aklos gatvės, o jų pavojai išsilieja į aplinkines vietoves, tad greta tokio pobūdžio parkų esančios gatvės tampa žinomos kaip pavojingos vietos, kurių dera vengti“¹². Todėl parkai turėtų būti kuriami ir puoselėjami ne tam, kad išstumtų iš savo teritorijos gyvenamuosius kvartalus ir miesto struktūroje atvertų abejotinas tuščias erdves arba atskirtų vieną vietovę nuo kitos. Jie turėtų būti įkurdinami būtent ten, kur jau vyksta intensyvus ir įvairove pasižymintis miesto gyvenimas. Konkrečios apylinkės gyventojų pamėgti parkai, Jacobs nuomone, nė kiek nekonkuruoja su jokiais kitomis viešosiomis erdvėmis, kadangi miestiečiai turi ir gausybę interesų, ir daugybę su jais susijusių vietovių. Tai reiškia, kad parkas arba aikštė nėra tarpusavyje besivaržančios, o veikia viena kitą savo funkcijų įvairove papildančios

erdvės. Be to, ji atkreipė dėmesį į miesto priklausomybę nuo savo širdies – kai ši „patiria stagnaciją arba sunyksta, miestas patiria praradimą kaip visumos socialinė kaimynystė“¹³. Priešingai nei daugelis anuometinių urbanistų, sveika nuovoka ji grindė ir požiūrį į miesto dydį, kurį laikė ganėtinai sąlygišku. Ar miestas buvo laikomas dideliu ar mažu priklausė nuo vieno ar kito istorinio laikotarpio. Tos vietovės, kurios kadaise buvo laikomos didžiuliais miestais, šiuolaikiniame pasaulyje tapo miesteliais. Kadangi didmiesčiai tapo nekvestionuotina modernųjų laikų realija, riboti jų dydį, remiantis išankstine prielaida, kad pats dydis sukuria problemas, jos nuomone, yra iš esmės reakcingas požiūris¹⁴. Tad galima pagrįstai tvirtinti, kad ir miesto mastelio klausimu Jacobs labai aiškiai atsiribojo nuo utopinio mąstymo tradicijos, kurioje visuomet buvo įsivaizduojamas ir geidžiamas miesto dydis ir jo gyventojų skaičius. Kita vertus, kategoriškas atsisakymas apibrėžti ar riboti didmiesčių dydį buvo kartu ir dar vienas netiesioginis atkirtis Howardo miesto-sodo koncepcijai, kurioje buvo akcentuojama tam tikra ideali pusiausvyra, kurią turėjo nulėmti kaimo ir miesto elementų dermė.

Miesto kritika, o juo labiau nuosekli miestų plėtros analizė, pagrįsta sveika nuovoka ir asmeniniais tikrovės stebėjimais, daugeliui Jacobs amžininkų urbanistų atrodė tikras nesusipratimas. Lewis Mumfordas, reta išvalga ir erudicija apdovanotas urbanistinis mąstytojas, jos metodams ir požiūriams nepagailėjo griežtų ir kategoriškų pastabų. Nors ir suvokdama, kad miestas yra kažkas gerokai daugiau, nei jį sudarantys pastatai, ji esą nesugebėjo suprasti, „kad kaimy-

nystė (*neighbourhood* – A.S.) yra šis tas daugiau, nei joje išsidėsčiusios gatvės ir gatvių veikla“¹⁵. O būtent tai, Mumfordo įsitikinimu, ir suvokė jos kritikuojami „decentristai“ – pirmiausia, Clarence’as Steinas ir Henry’s Wrightas daugelyje savo suprojektuotų miestų „pakartotinai parodė“, kad tokios harmoningai suplanuotos ir suprojektuotos miestų dalys yra visiškai priešingybė jos propaguojamam stichiškų, atsitiktinių bendruomenių dominavimui. Kita vertus, Mumfordas griežtai nesutiko su miesto erdvių estetikos nureikšminimu – įstabiausių Europos miestų centrinių dalių aikštės – miesto širdies teritorijos sugebėjo išsaugoti savo grožį, nepasiduodamos visai persmelkiančiai kaitai ir dinamiškumui. Be to, esminis jos pasiūlymas „vėžinių“ miesto ligų simptomus – begalinę netvarką ir gyventojų grūstį – įveikti tik didinant jų mastą, jo teigimu, užuot tapęs gydymo priemone, tik pasitarnauja tų ligų sukeltoms komplikacijoms¹⁶. Tad nors ir sutelkusi dėmesį į mažiausių miesto dalelių analizę ir šioje srityje pateikusi reikšmingų išvalgų, Jacobs, pasak Mumfordo, taip ir nesuvokė, kad savo dydžio nebevaldantis miestas tapo iš esmės nei jo gyventojų, nei jį administruojančių politikų nebevaldomas.¹⁷ Jacobs tvirtino, kad neįmanoma pasakyti, ar gyventojų tankis mieste yra didelis ar mažas – šitai priklauso nuo to, kaip konkrečiame mieste jaučiasi jo gyventojai. Ji buvo tvirtai įsitikinusi, kad kiekvienas miesto rajonas turi būti pakankamai tirštai apgyvendintas, nežiūrint į tai, kokias funkcijas ta miesto dalis atlieka¹⁸. Kita vertus, jos urbanistikos samprata buvo grindžiama įvairovės skatinimo principu. Įvairovės buvimas itin akivaizdžiai

atsiskleidžia gamybos ir prekybos srityje. Pasak Jacobs, „kuo didesnis miestas, tuo didesnė jo gamybos įmonių įvairovė, o taip pat didesnis smulkių gamintojų skaičius“¹⁹. Funkcijų gausą miesto struktūroje Jacobs laikė ne chaoso požymiu, bet „aukštesne tvarkos forma“²⁰.

Šiandien, iš laiko perspektyvos vertindami šių dviejų neeilinių urbanistikos protų dvikovą, galime konstatuoti, kad akcentuodamas didėjančio miestų skėtrumo ir grūsties keliamus pavojus Lewis Mumfordas pasirodė buvęs išvalgesnis už savo oponentę. Tačiau tai, kad ji neižvelgė kai kurių miesto plėtros problemų, neleidžia nuneigti Jacobs minties skvarbumo, tyrinėjant miestą kaip gyvą, dinamišką ir nuolat besikeičiantį urbanistinės kultūros „kūną“. Suprantama,

per keliasdešimties metų laikotarpį įvyko ir daugelis niekieno nenumatytų pokyčių: šiuolaikinių didmiesčių gatvės gyvenimą pakeitė nauji kapitalizmo plėtros procesai, kuriuos pirmiausia atspindi mažųjų tradicinių prekybinių erdvių nunykimas dėl monopolinės didžiųjų prekybos tinklų politikos, išstūmusios smulkiuosius prekeivius iš centrinių miesto dalių, taip pat prabangai skirtos prekybos koncentracija centrinėse miestų gatvėse bei daugelis kitų veiksnių, dėl kurių dalis andainykštės kritikos, tampriai susijusios su anuometine urbanistine kultūra, lyg ir prarado savo aktualumą. Tačiau jos įtvirtintas, asmenine patirtimi, nuovoka pagrįstas kritiško stebėjimo metodas iki šiol nėra praradęs nei savo reikšmės, nei vertės.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Ši deskriptyvinė kategorija aptariama mano publikacijoje *Amorfiška visuomenė arba Ižengus į brandaus postkomunizmo epochą*. Žr.: Almantas Samalavičius. Kaita ir tęstinumas: kultūros kritikos esė. // *Kultūros barai*, 2008, p. 47–64. Straipsnis taip pat išverstas į anglų, bulgarų, slovakų ir lenkų kalbas.
- ² Žr.: Paul Goldberger. *Uncommon Sense: Remembering Jane Jacobs, the 20th century's most influential city critic*. // *The American Scholar*, Autumn 2006; Alice Sparberg Alexiou. *Jane Jacobs: Urban Visionary*. – New Brunswick: Rutgers University Press, 2006.
- ³ Žr.: Peter L. Lawrence. *The Death and Life of Urban Design: Jane Jacobs, The Rockefeller Foundation and the New Research in Urbanism*. // *Journal of Urban Design*, Vol 11, No 2 (June 2006).
- ⁴ Apie tai ji pati yra pareiškusi pokalbyje su Billu Steigerwaldu. Žr. *Reason Magazine*, June 2001.
- ⁵ Kaip ir dalis kitų iškiliausių praėjusio amžiaus urbanistų, pavyzdžiui, Lewis Mumfordas ar seras Ebenezeris Howardas, ji buvo savamoks-

- lė, formalų profesinį išsilavinimą pakeitusi tikrovės stebėjimu ir betarpišku bendravimu, diskusijomis su profesionaliais architektais bei urbanistais. Skaityti brėžinius ją išmokė jos vyras – profesionalus architektas.
- ⁶ Jane Jacobs. *The Death and Life of Great American Cities*. – New York: Vintage Books, 1961, p. 13.
- ⁷ Ten pat, p. 18–19.
- ⁸ Ten pat, p. 83–84.
- ⁹ Ten pat, p. 23.
- ¹⁰ Ten pat, p. 30.
- ¹¹ Ten pat, p. 62.
- ¹² Ten pat, p. 95.
- ¹³ Ten pat, p. 165.
- ¹⁴ Jane Jacobs. *The Economy of Cities*. – New York: Vintage Books, 1970.
- ¹⁵ *The Lewis Mumford Reader*. Ed. Donald L. Miller. – New York: Pantheon Books, 1986, p. 193.
- ¹⁶ Ten pat, p. 194.
- ¹⁷ Ten pat, p. 195.
- ¹⁸ Jane Jacobs. *The Death and Life...*, p. 200.
- ¹⁹ Ten pat, p. 145.
- ²⁰ Ten pat, p. 222.

B. d.